

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЗА ПРАВОМ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Чинні кримінально-правові норми про співучасть у злочині не з'явилися спонтанно. Формуванням цього інституту кримінального права, виробленню конкретних дефініцій і їх розміщення в Загальній і Особливій частинах КК України передували довгий, тривалий період розвитку правової мислі, який пронізує собою всю історію становлення української державності.

Відомо, що в період Середньовіччя в кримінальному праві не виділялися Загальна та Особлива частини, а діяли окремі кримінальні норми, що містили складні конкретних злочинів. Лише подальший розвиток практики і становлення науки кримінального права призвів до виділення ряду загальних інститутів. У результаті такого виділення з'явилися окремі інститути кримінального права, що почали носити загальний характер стосовно до конкретних ситуацій, реальної дійсності в усіх її різноманітності і об'єднувалися в розділ «Загальна частина». У цьому зв'язку проф. М.І. Ковальов справедливо відзначає: «Узагальнення – велике досягнення думки і мови законодавця. Одним із порівняно нових темових правд є узагальнення і виведення з Особливої частини до Загальної частини, що стосується положень, застосовуваних до усіх або більшої частин Особливої частини» [1, с.60]. Не є винятком у цьому плані й інститут співучасті у злочині. Слід зауважити, що, мабуть, найважливіша роль у формуванні даного інституту належить розвитку кримінально-правових норм про злочини проти власності. У перших нормативних джерелах кримінального права, відповідальність за групові злочини були пов'язані саме із посяганнями на власність. Розвиток і удосконалювання норм права про кримінальну відповідальність за такі посягання багато в чому визначили формування основних положень інституту співучасті у злочині, у тому числі форми співучасті, видів співучасників, а також спеціальних питань відповідальності за співучасть у злочині. Важко переоцінити історичне значення законодавства про майнові делікти і для формування інституту причетності до злочину.

Вже в ранню епоху зародження державності на території сучасної України з'являються окремі нормативні акти, що містять і кримінально-правові норми, у тому числі і про співучасть у злочині. До джерел кримінального права, що діяли на території Київської Русі, сучасні історики відносять звичайне право, договори Русі з Візантією та германськими племенами, княже законодавство, серед якого особливе місце займають перкові уставы, нізатітське право, а також основний правовий документ того часу – «Руську Правду» [2, с.62-64]. Окремі постанови про співучасть у злочині, пов'язані, як правило, із злочинами проти власності, зустрічаються у двох із названих джерел – договорах київських князів із Візантією та «Руській Правді».

Імовірно, що першою кримінально-правовою нормою, яка регулювала відповідальність за співучасть у злочині, була ст.7 договору 944 р., укладеного з Візантією за часи князювання Ігоря. Дана стаття передбачала відповідальність за співучасть у грабежі. Так, у вказаній статті наголошувалося, що особи, які спільно вчинили пограбування, накладаються штрафом у потрібному розмірі

вартості вкраденого майна [3, с.44]. І хоча серед істориків немає одностайності в тому, чи були дані постанови, що регулювали питання кримінального права, нормами грецькими, руськими або змішаного характеру, значення указаної норми важко переоцінити. Саме з цієї кримінально-правової норми бере свій початок розвиток вітчизняного писаного кримінального права щодо регулювання відповідальності за співучасть у злочині.

Безсумнівно, що основним правовим пам'ятником Київської Русі є «Руська Правда». У цьому надзвичайному документі ми вже знаходимо декілька норм про співучасть, і ці норми як раз відносяться до злочинів майнового характеру. Так, коротка редакція «Руської Правди» містить дві норми про співучасть у злочинах проти власності. У ст.31 Правди Ярославичів, що входить до складу короткої редакції «Руської Правди», говориться, що «якщо вкрадуть вола або буде крадіжка з клітини, то злодій сплачує гривню та 30 резан, якщо він був один; якщо злодій було 18, то кожен з них сплачує 3 гривні та 30 резан» [4, с.48]. Стаття 40 аналогічно розглядає випадок, коли злочин – крадіжка – вчинений кількома особами: «Якщо вкрадуть вівця, коня або свиню: і при тому було 10 злодіїв, то хоча б вони одну вівцю вкрали, нехай кожний сплатить по 60 резан штрафу; а хто привів злодія, одержує 10 резан» [4, с.49]. Тут також покарання підлягає кожний із співучасників (будь їх хоч десять – кожний сплачує штраф). Стаття встановлює також суму вишкороди за спливання злодія.

Важко за доцільно відзначити, що ст.31 короткої редакції «Руської Правди», що містить указівку на вчинення розкрадання декількома особами, проводить диференціацію відповідальності за даного ознакою – у першому випадку винний сплачує штраф у розмірі однієї гривні та 30 резан, у другому – кожний із злодіїв сплачує 3 гривні та 30 резан. І хоча автори коментарю даної статті вважають, що можливо в тексті є неточність у розмірі штрафу і що у випадку вчинення крадіжки однією особою, штраф був установлений також у розмірі 3 гривні та 30 резан, можна припустити, що вже в той давній час, на самому початку зародження державності в Русі (в цьому створення Короткої Правди відноситься різними дослідниками до часів від середини XI до 30-х рр. XII в.), злочини, вчинені декількома особами, вважалися більш небезпечними для суспільства і обумовлювали більш суворе покарання. Проте, за відсутністю відповідних джерел нормативно-правової і судової практики того часу, ствердливо відповісти на це запитання ми не можемо.

Просторова редакція «Руської Правди» містить уже більш узагальнене правило: «якщо хто краде худобу з хліва або що-небудь із клітини, з того злодія, буде він один крає, стягувати продажу 3 гривні та 30 кун. Якщо краде разом декілька злодіїв, з кожного стягувати по 3 гривні та 30 кун» (ст.41) [5, с.34]. Аналогічно відповідають співучасники за крадіжку хліба з гумна або з ями (ст.43 Просторової Правди) [5, с.35]. Слід зазначити, що якщо в короткій редакції «Руської Правди» розмір штрафу залежав від кількості вкраденої худоби, то у Просторовій Правді розмір штрафу залежить, насамперед, від того, де була вкрадена худоба: із закритого приміщення або з поля. При цьому в першому випадку розмір штрафу був вище, ніж у другому. Так, відповідно до ст.42 Просторової Правди, у випадку, якщо співучасники вчиняють крадіжку

худоби, вівці, кози або свині на полі, то кожен з них сплачує штраф у розмірі 60 кун [5, с.34]. Таким чином у просторовій редакції «Руської Правди» з'являється кваліфікований склад крадіжки – крадіжка з проникненням, що представляла підвищену суспільну небезпеку і відповідно вабила за собою більш суворе покарання.

Неважко помітити, що нечисленні норми про співучасть у «Руській Правді» відносяться тільки до такого майнового злочину, як крадіжка («тятьба»), хоча в даному джерелі феодального кримінального права згадувалися й інші злочини проти власності, зокрема, розбій (невідмінний ще від грабежу), самовільне користування чужим майном, псування межових знаків. Та й по кількості в цілому, норми про інші майнові злочини явно поступаються постановам, що регулюють відповідальність за крадіжки. І це не дивно. Справа в тому, що в період становлення державності на території Русі, тятьба («таємно», «татиним зважаєм»), або крадіжка (украдом, крадькома) розглядалася як більш небезпечна поведінка, аніж відкрите розкрадання майна. Як відзначають окремі автори, причина такої диференціації полягає в тому, що якщо відкрите, часом насильницьке, заволодіння чужим майном (особливо, що належить іноземцям) у данні часи вважалося проявом дозволеної відваги та мужності, то його таємне викрадення, навпаки, свідчило про підступність та низькість особи, яка його вчинила [6, с. 9].

У просторовій редакції «Руської Правди» формуються зачатки інституту причетності до злочину також стосовно майнових деліктів. У ст.121 Просторової Правди говориться, що вільні, які крали або *приховували* викрадене разом із холопом, сплачували князю продиж. Водночас, як очевидно з указаної норми, «Руська Правда» не проводила диференціацію відповідальності між особами, які брали участь у вчиненні розкрадань і які лише сприяли злочинцям вже після фактичного закінчення виконання складу злочину. Тут приховування викраденого ячлю і не ототожнюється, то безсумнівно дорівнюється до безпосередньої участі в крадіжці. У першу чергу це пояснюється тим, що в «Руську Правду» було перенесено багато понять, які регулювали відносини людей при родоплеменному ладі і тому при посяганнях на власність суспільна небезпека визначалася не виконаною злочинцем роллю, а насамперед самим фактом причетності до злочину, на відміну від більш пізніх джерел кримінального права. Тому, на наш погляд, не зовсім вірно було б говорити про наявність самостійного інституту причетності в Руському законі. Особи, що приховували злочинця або викрадене ім майно, також фактично були співучасниками злочину. Хоча, безсумнівно, вже з указаних норм «Руської Правди» бере свій початок розвиток самостійного кримінально-правового інституту причетності до злочину.

Як відзначає проф. М.І.Ковальов, «стислі постанови про співучасть, які містяться в «Руській Правді», є свідчення того, що найдавшішому правосуддю і судовій практиці тих часів це були відомі різноманітні форми та види співучасті і співучасників» [3, с.45]. Проте, категорично так заявляти, мабуть, не можна, тому що «Руська Правда» – це перше велике джерело писаного права Київської Русі, у якому відобразилися лише деякі найбільш суттєві для того

часу норми. Адже крім «Руської Правди» широко продовжувала діяти на території Київської Русі судова практика, що, на жаль, до нашого часу не дійшла. І тому ми не можемо стверджувати те, що кримінальному праву Київської Русі не були відомі форми та види співучасті і співучасників, як не можемо і сказати, чи відповідали завжди учасники будь-якого злочину однаково, зокрема, чи відповідали пособника однаковою мірою з виконавцями і підмовниками. Проте не можна заперечувати той факт, що система права Київської Русі вже відповідала розвинутому суспільству. Руський закон вималююється як добре створене, самобутнє законодавство, яке суворо карає за співучасть у злочині проти власності.

Слід також відзначити, що вивчення чинних кримінально-правових норм, розуміння істинного змісту законодавчих дефініцій неможливе без застосування історичного методу науки кримінального права. І для цього необхідно звертатися до самих витоків зародження слов'янської державності і права на території сучасної України, вивчати та аналізувати самі ранні джерела писаного кримінального права. Дійсно, адже кримінальне право – це не «застигла» у часі категорія, а система, яка постійно розвивається в історії і у будь-який момент містить не тільки елементи теперішнього, але і зберігає риси минулого, намічає контури майбутнього.

Список літератури: 1. Ковалев М.И. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации. Учеб. пособие. Свердловск, 1977. 2. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Наян, посібник. К., 1999. 3. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Ч.1. Понятие соучастия. – Свердловск, 1960. 4. Российское законодательство X-XX веков: В 9 т. М., 1984. Т.1 Законодательство Древней Руси. 5. Материалы к изучению истории государства и права СССР. «Русская Правда». М., 1962. 6. Кочои С.М. Ответственность за користь преступления против собственности. М., 1998.

Надійшла до редакції 13.02.02

В.А. Крайній

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІВ ПОДАТКОВОЇ МІЛІЦІ УКРАЇНИ ТА ІСНЮЮЧІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Продовжується становлення податкової системи України, приймаються нові нормативні акти, накопичується досвід діяльності податкових органів. Однак, незважаючи на вжиті заходи, зібрати податки у повному обсязі не вдається. Катастрофічний стан з наповненням держбюджету, так само як незбалансованість економічних важелів регулювання обігу торговельно-фінансового капіталу багаті в чому зумовлені недонадходженнями податкових платежів у бюджет. При цьому в середовищі підприємців ухилення від сплати податків стало надзвичайно розповсюдженим явищем. А особливості функціонування податкової системи і суб'єктів господарювання обумовлюють високу латентність податкових злочинів.

Дані обставини визначили в середині 90-х рр. ХХ ст. необхідність створення податкової міліції, основним завданням яких є боротьба з податковими злочинами.